

ЗМІНИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЩОДО ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ТОВАРИСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

CHANGES IN THE LEGAL REGULATION REGARDING BUSINESS COMPANIES UNDER MARTIAL LAW CONDITIONS

Васильєва В.В., к.ю.н.,

старший науковий співробітник лабораторії проблем корпоративного права

Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака

Національної академії правових наук України

У статті проаналізовано зміни законодавства у сфері правового регулювання функціонування підприємницьких юридичних осіб з моменту введення воєнного стану на території України. Зміни до нормативних положень носять, як правило, обмежувальний характер щодо реєстраційних дій у сфері діяльності юридичних осіб та нерухомого майна. Звернено окрему увагу на обмеження реалізації прав учасників підприємницьких товариств з метою створення більш оптимальних умов для ведення бізнесу в післявоєнний час. Зокрема, у сфері державної реєстрації юридичних осіб заборонено реєстрацію змін до відомостей про юридичну особу на підставі договорів щодо відчуження корпоративних прав або актів приймання-передачі частки у статутному капіталі, які посвідчено або справжність підпису на яких засвідчено нотаріусом, не включеним до переліку нотаріусів, якими в умовах воєнного стану вчиняються нотаріальні дії щодо цінного майна. Такий перелік нотаріусів затверджено Міністерством юстиції України.

Водночас передбачено обмеження щодо реалізації прав осіб, пов'язаних з державою-агресором, в тому числі учасників підприємницьких юридичних осіб, а саме заборонено виконання грошових та інших зобов'язань, кредиторами (стягувачами) за якими є російська федерація або особи, пов'язані з державою-агресором, заборонено останнім й відчуження, передача в заставу чи інші дії щодо нерухомого майна, цінних паперів, корпоративних прав та іншого цінного майна, крім безоплатного відчуження на користь держави Україна, а також заборонено відчуження, передачу в заставу нерухомого майна, цінних паперів, корпоративних прав та іншого цінного майна на користь осіб, пов'язаних з державою-агресором, або на користь російської федерації. Правочини, укладені з порушенням вказаного мораторію, є нікчемними. Крім того, на законодавчому рівні визначено умови примусового вилучення майна російської федерації та її резидентів на території України. Вказані обмеження і заборони щодо реалізації прав учасника підприємницького товариства спрямовані на позбавлення майна осіб, які прямо або опосередковано пов'язані з державою-агресором для подальшого вирішення питання про відшкодування шкоди державі після закінчення воєнного стану в Україні.

Ключові слова: правове регулювання, воєнний стан, підприємницька юридична особа, державна реєстрація, реєстраційні дії, нотаріальне посвідчення договору, реалізація корпоративних прав.

The article analyzes changes in legislation in the field of legal regulation of the functioning of entrepreneurial legal entities since the introduction of martial law on the territory of Ukraine. Changes to regulatory provisions are, as a rule, restrictive in relation to registration actions in the field of activity of legal entities and real estate. Particular attention is paid to the limitation of the rights of members of business associations in order to create more optimal conditions for doing business in the post-war period. In particular, in the field of state registration of legal entities, it is prohibited to register changes to information about a legal entity on the basis of agreements on the alienation of corporate rights or acts of acceptance and transfer of a share in the authorized capital, which are certified or the authenticity of the signature on which is certified by a notary, not included in the list of notaries, by which in the conditions of martial law, notarial acts are performed with respect to valuable property. This list of notaries was approved by the Ministry of Justice of Ukraine.

At the same time, there are restrictions on the exercise of the rights of persons associated with the aggressor state, including participants of entrepreneurial legal entities, namely, the fulfillment of monetary and other obligations by creditors (collectors) for which the Russian Federation or persons associated with it is prohibited with the aggressor state, the latter is also prohibited from alienating, pledging or other actions with respect to real estate, securities, corporate rights and other valuable property, except for free alienation in favor of the state of Ukraine, as well as alienation, pledging of real estate, valuable papers, corporate rights and other valuable property for the benefit of persons associated with the aggressor state or for the benefit of the Russian Federation. Deeds concluded in violation of the specified moratorium are null and void. In addition, at the legislative level, the conditions for the forced seizure of the property of the Russian Federation and its residents on the territory of Ukraine are defined. The specified restrictions and prohibitions regarding the exercise of the rights of a member of a business partnership are aimed at depriving the property of persons who are directly or indirectly connected with the aggressor state in order to further resolve the issue of compensation for damage to the state after the end of martial law in Ukraine.

Key words: legal regulation, martial law, entrepreneurial legal entity, state registration, registration actions, notarization of the contract, realization of corporate rights.

З введенням воєнного стану в Україні органи державної влади прикладають значних зусиль для стабілізації функціонування всіх сфер життя суспільства. У Законі України «Про правовий режим воєнного стану» [3] закріплено поняття воєнного стану як особливого правового режиму, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України. Правовий режим воєнного стану зумовлює надання відповідним органам державної влади повноважень, необхідних для відвернення загрози збройної агресії та забезпечення національної безпеки України. Разом із тим, введення воєнного стану може зумовлювати обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень.

У підприємницькій сфері одним із обмежень прав і законних інтересів юридичних осіб та їх учасників стало введення в дію обмежень проведення державної реєстрації змін щодо відомостей про юридичних осіб та їх учасників і визначено перелік адміністративно-територіальних одиниць, в межах яких припиняється доступ користувачів до єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції України. Вказані обмеження визначено Постановою Кабінету Міністрів України від 06. 03. 2022 року № 209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» [6].

У першу чергу чітко окреслено коло суб'єктів державної реєстрації, які мають право внесення змін про юридичних осіб до єдиних державних реєстрів, визначено вимоги

до вказаних суб'єктів та перелік нагальних реєстраційних дій, які дозволено здійснювати. З часом вимоги до суб'єктів державної реєстрації та переліку нагальних реєстраційних дій було уточнено і розширено для суб'єктів господарювання, благодійних організацій та громадських об'єднань, а також на порталі Дія відновлено доступність послуг щодо автоматичної реєстрації ФОП, внесення змін чи закриття ФОП, введено послугу щодо автоматичної реєстрації ТОВ. Зокрема, дозволено створення суб'єктів господарювання, благодійних організацій та громадських об'єднань; внесення відомостей щодо зміни керівника юридичної особи та інших осіб (за наявності), які можуть вчинити дії від імені юридичної особи, крім громадських формувань; змін до установчих документів юридичної особи (крім громадських формувань), крім випадків, коли такі зміни передбачають зміну розміру статутного капіталу, зміну складу засновників (учасників) та/або розмірів їх часток; зміни видів економічної діяльності юридичної особи, крім громадських формувань та інші. Заборона вчинення реєстраційних дій щодо юридичних осіб у частині внесення змін про зміну розміру статутного капіталу, зміну складу засновників (учасників) та/або розмірів їх часток стало свідченням обмеження на період дії воєнного часу права учасників юридичних осіб на відчуження корпоративних прав, їх виходу / виключення з товариства, збільшення / зменшення статутного капіталу тощо.

Однак станом на 14. 09. 2022 року положення Постанови № 209 було деталізовано і вказано, що у сфері державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань заборонено державну реєстрацію змін до відомостей про юридичну особу на підставі договорів щодо відчуження корпоративних прав або актів приймання-передачі частки (частини частки) у статутному (складеному) капіталі юридичної особи, які відповідно посвідчено або справжність підпису на яких засвідчено у період з 28 квітня 2022 року нотаріусом, не включеним до переліку нотаріусів або включеним до нього з відповідним застереженням [6]. Згідно пункту 8 постанови Кабінету Міністрів України від 28. 02. 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» зазначено, що нотаріальне посвідчення договорів щодо відчуження цінних паперів, корпоративних прав, у тому числі договорів про внесення змін до таких договорів або їх розірвання (припинення), засвідчення справжності підпису на актах приймання-передачі частки (частини частки) у статутному (складеному) капіталі (статутному фонді) юридичної особи здійснюється виключно нотаріусами, включеними до затвердженого Міністерством юстиції України переліку нотаріусів, якими в умовах воєнного стану вчиняються нотаріальні дії щодо цінного майна. Нотаріуси, включені до переліку із застереженням про заборону вчинення ними окремих нотаріальних дій, мають право вчиняти виключно нотаріальні дії щодо цінного майна, на які не поширюються такі застереження [7].

З наведеного випливає, що станом на сьогодні заборона вчинення реєстраційних дій щодо юридичних осіб у частині внесення змін про зміну розміру статутного капіталу, зміну складу засновників (учасників) та/або розмірів їх часток стосується тих випадків, коли корпоративні права учасників юридичної особи відчужуються на підставі договорів або актів приймання-передачі частки (частини частки) у статутному (складеному) капіталі юридичної особи у разі вчинення нотаріальних дій нотаріусом, не включеним до переліку нотаріусів, які в умовах воєнного стану мають право на вчинення нотаріальних дій щодо цінного майна або щодо яких діють відповідні застереження.

Внесення змін до Постанови № 209 аргументовано метою унеможливлення різного роду зловживань чи порушень прав власників. При цьому передбачено й заборону внесення змін до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно щодо державної реєстрації набуття права

власності на нерухоме майно до закінчення одного місяця з дня державної реєстрації попереднього набуття права власності на таке майно, якщо кожне таке набуття здійснено на підставі договору або у зв'язку з передачею майна у власність юридичної особи як внесок (внесення майна до статутного (складеного) капіталу), або у зв'язку з виходом із складу засновників (учасників) юридичної особи [6].

У постанові Кабінету Міністрів України від 28.02.2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» з цього приводу передбачено заборону нотаріального посвідчення договору щодо відчуження нерухомого майна до закінчення одного місяця з дня державної реєстрації права власності відчужувачем нерухомого майна, якщо таке право набуто відчужувачем під час дії в Україні воєнного стану на підставі договору або у зв'язку з передачею майна у власність юридичної особи як внесок (внесення майна до статутного (складеного) капіталу (статутного фонду), вступні, членські та цільові внески членів кооперативу тощо), або у зв'язку з виходом із складу засновників (учасників) юридичної особи [7].

Розглянемо дане обмеження на прикладі товариств з обмеженою відповідальністю. Відповідно до вимог Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [4] та Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» [1] для виходу з товариства учасник має подати заяву про вихід, яка повинна бути оформлена у письмовій формі з нотаріальним засвідченням справжності підпису особи. При цьому заява про вихід з товариства подається не тільки товариством, але й державному реєстратору, у зв'язку з чим моментом виходу учасника з товариства є не момент подання заяви про вихід товариству, а момент внесення змін до державного реєстру про вихід учасника з товариства та зміну складу учасників товариства внаслідок його виключення з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань (надалі – ЄДР). Відповідно до ч. 7 ст. 24 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» товариство зобов'язане виплатити учаснику, що вийшов, вартість його частки впродовж року з моменту, коли товариство дізналося чи мало дізнатися про вихід учасника [4]. Учасник може отримати замість коштів майно, в тому числі нерухоме. Заміна зобов'язання з виплати грошових коштів на зобов'язання з передавання іншого майна може відбуватися тільки за погодженням з учасником товариства, який вийшов. У такому разі учасник (колишній учасник) товариства обмежений у реалізації права власності на нерухоме майно впродовж місяця з моменту передавання йому такого майна товариством як виплату вартості його частки у результаті виходу з товариства. Однак вказане обмеження не впливає на можливість виходу учасника з товариства. Крім того, строк в один місяць не є досить значним обмеженням для того, щоб в подальшому здійснити перепродаж об'єкта права власності.

Водночас постановою Кабінету Міністрів України № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» передбачено обмеження щодо реалізації прав осіб, пов'язаних з державою-агресором [7], в тому числі учасників підприємницьких юридичних осіб. В умовах воєнного стану та протягом одного місяця з дня його припинення або скасування нотаріус повинен відмовити у вчиненні нотаріальної дії, якщо до нього звертаються: а) громадяни російської федерації, крім тих, що проживають на території України на законних підставах; б) юридичні особи, зареєстровані відповідно до законодавства російської федерації; в) юридичні особи, зареєстровані відповідно до законодавства України, кінцевим бенефіціарним власником, членом або учасником (акціонером), що має частку в статутному капіталі 10 і більше відсотків, якої є російська федерація, громадянин російської федерації,

крім того, що проживає на території України на законних підставах, або юридична особа, створена та зареєстрована відповідно до законодавства російської федерації. Перелік вказаних осіб визначено постановою Кабінету Міністрів України від 03.03.2022 р. № 187 «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації» [5].

Постановою № 187 також передбачено, що для забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави України у зв'язку з військовою агресією російської федерації установити мораторій (заборону) на: 1) виконання, у тому числі в примусовому порядку, грошових та інших зобов'язань, кредиторами (стягувачами) за якими є російська федерація або особи, пов'язані з державою-агресором; 2) відчуження, передачу в заставу, будь-які інші дії, які мають чи можуть мати наслідком відчуження нерухомого майна, цінних паперів, корпоративних прав, ... російською федерацією або особами, пов'язаними з державою-агресором, крім безоплатного відчуження на користь держави Україна; 3) відчуження, передачу в заставу, будь-які інші дії, які мають чи можуть мати наслідком відчуження нерухомого майна, цінних паперів, корпоративних прав, ... на користь осіб, пов'язаних з державою-агресором, або на користь російської федерації. Правочини (у тому числі довіреності), укладені з порушенням вказаного мораторію, є нікчемними [5].

Таким чином, постанови Кабінету Міністрів України № 164 [7] і № 187 [5] накладають обмеження як щодо реалізації прав учасників підприємницьких юридичних осіб з метою уникнення зловживань щодо юридичних осіб та їх учасників шляхом неправомірного відчуження їх прав на нерухоме майно та корпоративні права, так й щодо реалізації прав осіб, пов'язаних з державою-агресором для подальшого вирішення питання про відшкодування шкоди державі після закінчення воєнного стану в Україні. У постановах Кабінету Міністрів України такі обмеження накладаються для неможливості зовнішньої практичної реалізації прав учасників підприємницьких товариств, що передбачені законами.

Водночас варто зауважити, що жодних змін до законодавства не внесено з приводу обмеження реалізації корпоративних прав учасників підприємницьких товариств при здійсненні внутрішнього корпоративного управління, як-то права на участь у загальних зборах, права на отримання інформації про діяльність товариства, права на дивіденди тощо. У зв'язку з цим 12. 04. 2022 р. у Верховній Раді України зареєстровано законопроект № 7277 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань участі юридичних осіб, зареєстрованих на території держави-агресора та/або кінцевими-бенефіціарними власниками яких є громадяни держави-агресора та громадян держави-агресора у юридичних особах, що зареєстровані за законодавством України» [8], який нині ще перебуває на розгляді у Комітеті з питань економічного розвитку.

Зокрема, вказаним проектом запропоновано окремі механізми обмеження та / або заборони реалізації корпоративних прав учасників товариств з обмеженою та додатковою відповідальністю і акціонерних товариств з метою усунення загрози від осіб, пов'язаних з державою-агресором для суверенітету та територіальної цілісності держави. Автори проекту пропонують внести зміни до Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» і доповнити його ст. 24-1 «Виключення учасника з товариства», за якою учасник товариства, що є громадянином держави, що визнана Україною державою-агресором, або юридичною особою, що зареєстрована на території держави-агресора або юридичною особою, кінцевим бенефіціарним власником якої є громадянин держави-агресора, може бути виключений з товариства за рішенням загальних зборів товариства [8]. Йде

мова про те, що зазначений учасник товариства може бути виключений з товариства, якщо за таке рішення на загальних зборах проголосували всі учасники товариства одностайно, окрім осіб, щодо яких приймається рішення про виключення з товариства.

Вважаємо, що при доопрацюванні законопроекту варто визначити момент виключення учасника з товариства, наприклад, з дня державної реєстрації рішення загальних зборів учасників про виключення, а також правові наслідки виключення такого учасника з товариства, а саме чи матиме учасник право на виплату вартості його частки у статутному капіталі товариства або ж без будь-якої компенсації (відшкодування) вартості частки учасника, якого виключено з товариства.

Виникає питання й про те, яким чином варто регулювати діяльність товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю з одним учасником, якщо таким учасником є юридична особа, зареєстрована на території держави-агресора та/або кінцевим-бенефіціарним власником якого є громадянин держави-агресора та громадян держави-агресора у юридичних особах, що зареєстровані за законодавством України [8]. Адже пропозиція змін щодо позбавлення права приймати рішення таким учасником товариства з питань, передбачених п. п. 3 (крім, збільшення статутного капіталу), 4, 12, 13 ч. 2 ст. 30 Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» [4] фактично не позбавляє учасника від інших форм виведення капіталу з товариства чи продажу майна товариства через укладення значних правочинів юридичною особою у разі припинення воєнного стану в Україні. Вважаємо, що доречно було б запропонувати обов'язкову ліквідацію такого товариства на підставі рішення суду з проведенням розрахунків з усіма кредиторами товариства та конфіскацією активів учасника товариства, що ліквідувалося, у власність держави. Аналогічні зауваження висловлені до проекту змін до Закону України «Про акціонерні товариства». Разом із тим підтримується позиція доопрацювання законопроекту та внесення змін до Законів України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю», «Про акціонерні товариства».

Отже, постановами Кабінету Міністрів України обмежено виведення активів з юридичних осіб, зареєстрованих на території України, особами, пов'язаними з державою-агресором. Однак варто знести зміни до спеціальних актів, що регулюють правовий статус підприємницьких товариств для обмеження корпоративних прав учасників – осіб, пов'язаних з державою-агресором, щодо корпоративного управління всередині компанії.

Крім того, варто згадати й про Закон України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів», що спрямований на вилучення майна рф та її резидентів, що знаходиться на території України. Згідно вказаного Закону рішення про примусове вилучення в Україні об'єктів права власності рф та її резидентів приймається Радою національної безпеки і оборони України та вводиться в дію указом Президента України (ч. 1 ст. 3). Такий проект рішення вноситься Кабінетом Міністрів України. Після завершення воєнного стану в Україні (не пізніше шести місяців) указ Президента України підлягає затвердженню Верховною Радою України шляхом прийняття відповідного закону (ст. 3) [2]. При цьому майно, що вилучене з права власності рф та її резидентів, передається за рішенням Кабінету Міністрів України суб'єктам господарювання, що визначені останньою редакцією ч. 1 ст. 4 цього Закону, у господарське відання / у право власності / в управління.

Таким чином, на основі проведеного аналізу змін корпоративного законодавства можна зробити висновок, що органами державної влади прийнято важливі та ефективні рішення, які спрямовані на безпеку ведення бізнесу на території України та на збереження майна, що знахо-

диться у власності юридичних осіб на території України. Водночас перед органами влади стоїть не менш важливе завдання, що потребує виважених рішень, а саме відновити та покращити умови ведення бізнесу на території України, повернути та залучити інвесторів для ведення

підприємницької діяльності на території України, а також створити механізми, що спрямовані на відшкодування шкоди фізичним та юридичним особам, які постраждали від ведення бойових дій на території України, що призвело до особистих та майнових втрат у цих осіб.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» № 755-IV від 15.05.2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>
2. Закон України «Про основні засади примусового вилучення в Україні об'єктів права власності Російської Федерації та її резидентів» від 03. 03. 2022 р. № 2116-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2116-20#Text>
3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12. 05. 2015 року. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
4. Закон України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» № 2275-VIII від 06. 01. 2018 р. зі змінами і доповненнями. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19#Text>
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 03. 03. 2022 року № 187 «Про забезпечення захисту національних інтересів за майбутніми позовами держави Україна у зв'язку з військовою агресією». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-2022-%D0%BF#Text>
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 06. 03. 2022 року № 209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-%D0%BF#Text>
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 28. 02. 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text>
8. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань участі юридичних осіб, зареєстрованих на території держави-агресора та/або кінцевими-бенефіціарними власниками яких є громадяни держави-агресора та громадян держави-агресора у юридичних особах, що зареєстровані за законодавством України», реєстр. № 7277 від 12. 04. 2022 р. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1256019>